

قسمت سوم

بررسی تطبیقی جرم و جرم شناسی

از دیدگاه اسلام و علوم جنایی

آیت ... سید محمد حسن مرعشی (معاون قضایی قوه قضاییه)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

انریکوفری (۱۹۲۹-۱۸۵۶م)

در سال ۱۸۸۱م، "انریکوفری"، استاد دانشکده حقوق و جامعه شناسی، کتابی را به نام "جامعه شناسی جنایی" منتشر کرد. وی از شاگردان "لمبروزو" است و مانند سایر جامعه شناسان، به عوامل اجتماعی در ایجاد بزهکاری اهمیت می دهد، بدون آنکه عوامل زیستی و جغرافیایی را نادیده انگارد. بنابراین، برای تحقق جرم، سه عامل را مؤثر می داند: ۱. شخصیت مجرم، ۲. شرایط طبیعی مجرم، ۳. شرایط اجتماعی مجرم. وقتی همه اینها دست به دست هم دادند، جرم واقع می شود و بالاخره، چنین نتیجه می گیرد که انسان

ادامه، وقفه ای در چاپ مطالب این مبحث در یک شماره حاصل شد که دلیل آن فوت نابهنگام فرزند مؤلف محترم بود که در همین جا لازم است بار دیگر این ضایعه تأسف بار را به ایشان و بیت محترمشان تسلیت عرض نموده و از خداوند منان برای آن مرحوم رحمت و علو درجات و برای بازماندگان صبر عاجل و اجر جلیل مسئلت نماییم. لذا ادامه مباحث دو شماره مذکور جهت بهره مندی و استفاده خوانندگان عزیز، از این شماره به چاپ خواهد رسید.

سردبیر

اشاره:

در دو شماره ۳۵ و ۳۶، سلسه مقالات بررسی تطبیقی جرم و جرم شناسی از دیدگاه اسلام و علوم جنایی، به قلم حضرت آیت ... محمد حسن مرعشی، معاون محترم قضایی قوه قضاییه، به حضورتان عرضه گردید که مباحثی پیرامون جرم شناسی، نقش جرم شناسی در فردی کردن اجرای مجازات، اصلاح مجرمین از نظر اسلام، جامعه شناسی جنایی و علم سیاست، رابطه جرم شناسی با کیفرشناسی و تاریخ جرم شناسی مطرح گردید؛ اما در

در ارتکاب جرم آزاد نیست و نمی‌توان او را مسئول دانست و مجازات کرد، و مجتمع لازم است بر ضد او یک سلسله تدبیرهای احترازی که به منظور حمایت از او لازم است، اتخاذ نماید. تفاوت بنیادی عقاید "فری" و "لمبروزو" این است که "فری" جبر علمی در مورد انسان را پذیرفته و آن را ناشی از عوامل اجتماعی می‌داند، و "لمبروزو" آن را به عوامل زیستی نسبت می‌دهد و می‌گوید: طبق قانون اشباع بزهکاری، هر محیطی حاوی مقدار معینی از جرم است که هر سال می‌توان در آمار کیفری یک کشور دید و اگر از مقدار معینی تجاوز نماید، از قانون اشباع تبعیت می‌کند. "فری" پیشنهادهایی برای اصلاح مجرم می‌نماید، او می‌گوید: "برای پیشگیری از جرایم، لازم است از مذهب، اقتصاد، سیاست مدنی و اداری و علمی استفاده کرد. از نظر مذهبی لازم است قمارخانه‌ها را از بین برد، از انتشارات غیر اخلاقی و خلاف عفت جلوگیری به عمل آورد."

"گولایی" در این زمینه کتابی را در ارتباط با علم جامعه شناسی در سال ۱۸۸۹ م، منتشر کرد و معتقد بود علت اساسی هر جرمی به یک سلسله عوامل اجتماعی برمی‌گردد و استعداد شخصی در ارتکاب جرم را نتیجه عوامل اجتماعی خاصی می‌دانست؛ و برخی از طرفداران مکتب وضعی، به منظور تکامل بخشیدن بحث

در جرم شناسی، دقت و تعمق در تکوین نفسانیات مجرم را لازم می‌دانند. آنان معتقدند مهمترین عناصر تشکیل دهنده جرم، عنصر اراده است و اراده عبارت است از یک تفاعل روانی. بنابراین، شناخت جنبه‌های روانی در شخصیت مجرم علل و اسبابی را که موجب گردیده‌اند یک نفر مجرم مرتکب جرم شود را روشن می‌گرداند؛ و در عین حال، این دسته از دانشمندان که در رأس آنان دانشمندان ایتالیایی "جربینی" است، اهمیت بررسی‌های لازم را در تکوین و ساختمان دستگاه عضوی جسم را نیز نادیده نگرفته‌اند. آنان وظایف غدد و سایر دستگاه عصبی را به این اعتبار که در تکوین نفسانیات مجرم مؤثرند کاملاً مورد توجه قرار داده‌اند، و محققین اسباب و علل نفسانی را به طور گسترده و وسیعی مورد بحث و بررسی قرار داده و در نتیجه، علمی به نام "علم النفس جنایی" و یا "روانشناسی کیفری" به وجود آمده. با توضیحاتی که در ارتباط با تکامل جرم شناسی داده شد روشن می‌گردد، هر کدام از محققین روش خاصی را در جرم شناسی و بررسی علل جرم مورد دقت و بررسی قرار داده‌اند؛ زیرا دسته‌ای از آنان توجه خاصی به تکوین اعضای انسان و دسته‌ای دیگر عوامل اجتماعی و دسته‌ای عوامل شخصی و بالاخره در قرن بیستم عده‌ای معتقد گردیدند کلیه این عوامل می‌توانند مؤثر در تکوین و تحقق جرم بوده باشند، و بر این اساس، در قلمرو علم جنایی جدید

عوامل مختلفی را از نظر ناهنجاری‌های اندامی و عضوی و نفسی و عقلی و اجتماعی سبب و علت ارتکاب جرم می‌دانند و از علوم مختلف مثل (انترپوبولوجیای جنایی) و علم الاجتماع، علم طب، علم اقتصاد، علم جغرافیا و علم تحلیل نفسی که می‌تواند موجب شناخت انگیزه‌های نفسی در سلوک مجرم بوده باشد، کمک گرفته‌اند. به نظر می‌رسد، آنچه می‌تواند از علل اساسی ارتکاب جرم بوده باشد، علت‌های روانی و درونی است و جامعه می‌تواند علت‌های درونی را تشدید کند؛ زیرا معاشرت و دوستی با مجرمین می‌تواند انسان را در مسیر انحرافی قرار دهد. همان طوری که معاشرت با افراد سالم نیز می‌تواند انسان را در مسیری سالم و درست هدایت کند. در عین حال، از آنجایی که هرانسانی، انسان است و می‌تواند خوبیها و بدیها را تشخیص دهد، هر فعل مجرمانه‌ای که از او سر می‌زند با اراده و اختیار خود اوست؛ زیرا می‌تواند هر فعلی را انجام دهد و یا ترک کند. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: "فالهمهما فجورها و تقویها"؛ خداوند بدیها و خوبیها را به انسان الهام کرده است تا بتواند به طرف هر کدام که می‌خواهد متمایل شود. همان طوری که انسان در اثر عوامل اجتماعی می‌تواند مسیر انحرافی را اختیار کند، گاهی از اوقات مسیر انحرافی در روح و روان او پیش از آنکه متولد شود از طرف والدین در او به وجود می‌آید؛ زیرا کودکان صفاتی را که در والدین وجود دارد بویژه در مادر، به ارث می‌برند. در حدیثی از رسول اکرم (ص) نقل شده است که فرمود: "السعيد

برخی از طرفداران مکتب وضعی، به منظور تکامل بخشیدن بحث در جرم شناسی، دقت و تعمق در تکوین نفسانیات مجرم را لازم می‌دانند. آنان معتقدند مهمترین عناصر تشکیل دهنده جرم، عنصر اراده است و اراده عبارت است از یک تفاعل روانی

آنچه می‌تواند از علل اساسی ارتکاب جرم بوده باشد، علت‌های روانی و درونی است و جامعه می‌تواند علت‌های درونی را تشدید کند؛ زیرا معاشرت و دوستی با مجرمین می‌تواند انسان را در مسیر انحرافی قرار دهد. همان طوری که معاشرت با افراد سالم نیز می‌تواند انسان را در مسیری سالم و درست هدایت کند.

سعیدفی بطن امه والشقی شقی فی بطن امه "خوشبخت، خوشبخت است در شکم مادر و بدبخت نیز بدبخت است در شکم مادر. منظور از حدیث این است که انسان، خوشبختی و بدبختی را از وقتی که در شکم مادر است، از مادر دریافت می‌کند و این گونه خوشبختی هست. و بدبختی‌ها که می‌توانند علت ارتکاب جرم بوده باشند گاهی از اوقات در اثر یک سلسله اعمالی است که پدران و مادران مرتکب آنها می‌شده‌اند، مانند اینکه پدر و یا مادر در اثر ارتکاب شرب مسکر مثلاً مبتلا به بیماری‌هایی می‌شوند که در نطفه آنها مؤثر است و فرزند خود را مبتلا به بیماری‌های روانی مانند هیستری و یا صرع و یاجنون و یا دچار کمبودهای ذهنی می‌سازند و یا اگر مبتلا به امراض مقاربتی می‌باشند آنها را به فرزند خود منتقل می‌سازند و کودک از بدو تولد همه این صفات را همراه خود می‌آورد و این صفات در اخلاق و رفتار کودک در تمام طول عمر مؤثر خواهند بود؛ و گاهی از اوقات پدران و مادران از پدران و مادران خود وارث این صفات شده‌اند و آنها را به فرزندان خود منتقل می‌سازند. بنابراین، علل ارتکاب جرم گاهی ارثی است و از پیش از زمان تولد در انسانها به وجود می‌آیند و گاهی اجتماعی است و گاهی ناشی از هردو می‌باشند؛ اما در عین حال هر مجرمی قابلیت اصلاح را دارد و حتی مجرمین بالفطره که مجرمیت آنان جنبه ارثی دارد نیز قابل اصلاح می‌باشند. ما نباید اعتقادات دینی را در اصلاح مجرمین نادیده بگیریم و اگر در انسانها

اعتقادات دینی در خانواده‌ها و مدارس و دبیرستان ها و دانشگاه‌ها پایه‌گذاری شود، به طور قطع می‌توان از بسیاری از جرایم جلوگیری کرد. بنابراین، باید گفت یکی از مهمترین علت از علل ارتکاب جرم، بی‌دینی و عدم پای‌بندی به اصول و فروع دینی است.

روش‌های بحث در جرم‌شناسی

جرم‌شناسان روش‌های بحث در جرم‌شناسی را به گونه‌های مختلف مطرح کرده‌اند و ما می‌توانیم این روش‌ها را به دو صورت برگردانیم: روش‌های فردی و روش‌های اجتماعی.

۱- روش‌های فردی:

روش‌های فردی، روش‌هایی هستند که ذاتاً مجرم را به ارتکاب جرم معینی سوق می‌دهند و این روش‌ها شامل بحث در ناهنجاری‌های جسمی و بحث در ناهنجاری‌های وظایف اعضای مجرم و بحث در حالات و ناهنجاری‌های روانی مجرم و بالاخره بررسی تاریخی زندگی مجرم می‌گردند.

ناهنجاری‌های جسمی مجرم

شکل اندامهای شخصی و ناهنجاری‌هایی که در آنها وجود دارد، می‌توانند رابطه‌ای با سلوک و رفتار مجرمانه داشته باشند. این مسئله در تاریخ جرم‌شناسی در یونان قدیم بین فیلسوفان مطرح بوده است و در نیمه قرن نوزدهم مجدداً مورد بحث و بررسی

قرار گرفت و پزشک ایتالیایی "لمبرزو" در کتابی که به نام "انسان مجرم" تألیف کرد، آن را مورد بحث قرار داد. بحث از ناهنجاری‌های جسمی منحصر در بررسی‌های شکل اندام‌ها نیست، بلکه بعضی از دانشمندان معتقدند عدم تناسب بین بعضی از اعضای جسم با بعضی دیگر می‌تواند دلیل بر این ناهنجاری‌ها باشد.

مثلاً لاغری وسط جسم یک نفر نسبت به اعضای اطراف بدن و بلندی قامت می‌تواند اماره و نشانه‌ای بر این حقیقت بوده باشد که وی فردی اجتماعی است، کما اینکه عکس آن نشانه این است که آن فرد، فردی اجتماعی نمی‌باشد بلکه کوشش می‌نماید که خود را از جامعه دور سازد؛ یا مثلاً در صورت مردان نشانه‌هایی از زنان و یا در صورت زنان نشانه‌هایی از مردان دیده می‌شود و یا در چهره افرادی نشانه‌هایی از قساوت قلب و ارتکاب قتل و جرح مشاهده می‌شود، ولیکن باید توجه داشت که چنین نشانه‌هایی از نظر جرم‌شناسی نمی‌تواند قطعی بوده باشند.

بحث درباره وظایف اعضای بدن و شناخت غدد درون ریز

این بخش از بحث، وظایفی از اعضای بدن و دستگاه‌های جسم مجرم را مورد بررسی قرار می‌دهد. در مقدمه این بحث،

سیر دستگاه عصبی و تأثیری را که این دستگاه در ترشحات غده‌ها و بویژه غدد درونی دارند، مورد بررسی قرار می‌دهد. محققین و جرم‌شناسان مشاهده کرده‌اند برخی از مجرمین دچار اختلالاتی در سیر دستگاه عصبی و ترشحات غده‌ها هستند و مشاهده شده بسیاری از کسانی که مرتکب قتل و ضرب و جرح می‌گردند، غدد درونی آنان دچار ترشحاتی می‌گردد که معمولاً بیش از ترشحاتی است که در افراد دیگر وجود دارد؛ بعضی از دانشمندان معتقدند که غدد درونی این افراد در اثر نقص عضوی دچار زیادی ترشحات شده است و دانشمندان با بررسی‌هایی که در حرکات پلکها و زبان و دستها انجام می‌دهند می‌توانند سیر دستگاه عصبی را به دست آورند؛ مثلاً دیده شده است وجود رعشه در این اعضا، نتیجه اختلالاتی است که در سیر دستگاه عصبی آنان وجود دارد و همچنین با بررسی‌هایی که در احساسات مجرمین انجام گرفته مشاهده شده است که برخی از مجرمین در اثر تغییرات و حرارت‌های جوی، بیشتر دچار اختلالات و اضطرابات روحی می‌شوند.

بحث درباره هوش، غرایز و عواطف مجرم

دانشمندان از راه‌های مختلفی توانسته‌اند درجه هوش و ذکاوت و غرایز و عواطف را ارزیابی کنند؛ مثلاً برای به دست آوردن درجه هوش مجرمین، بعضی از واژه‌ها را بر آنها عرضه می‌نمایند و از او می‌خواهند واژه‌های دیگری را که مشابه واژه‌های نخست هستند به یاد آورد، مثلاً نام چند گل را به او می‌دهند و از او می‌خواهند نام چند گل دیگر را به یاد آورد؛ و از تجزیه و تحلیل‌ها به دست آمده است که برخی از

مجرمین که اقدام به ارتکاب جرم می‌کنند به خاطر این است که فکر می‌کنند کسی آنان را تهدید به قتل و یا ضرب و جرح می‌نماید، با اینکه به هیچ وجه چنین چیزی وجود ندارد؛ و یا فکر می‌کنند کسی می‌خواهد پسر آنان را برباید با اینکه چنین چیزی نیست. و از بررسی‌هایی که درباره غرایز مجرمین به دست آمده است، این است که مجرم در اثر غریزه و فطرت مالکیتی که در او وجود دارد مرتکب سرقت می‌شود و گاهی ضعف در غریزه ادامه حیات موجب می‌گردد که علاقه‌ای به زندگی در دنیا نداشته باشد و در نتیجه، مرتکب خودکشی می‌شود؛ و گاهی در اثر افراط و زیاده‌روی در غریزه جنسی مرتکب جرایم ناموسی می‌شود.

بررسی تاریخی زندگانی مجرم

بحث درباره وظایف اعضا و بحث‌های روانی تنها کافی نیستند که بتوانند انگیزه‌های مجرم را مورد بررسی قرار دهد؛ بلکه علاوه بر آنها، لازم است تاریخ زندگی مجرم را در گذشته و آینده و حال نیز مورد بررسی قرار داد. همچنین لازم است شرایط دوران حمل او را نیز بررسی کرد؛ زیرا دانشمندان دریافته‌اند که جنین در شرایط جنینی تحت تأثیر زیادی (همان طوری که گفته شد) قرار می‌گیرد و همچنین شرایط خانوادگی از نظر عادات والدین و اجداد و بیماری‌هایی که در افراد خانواده او وجود دارد کاملاً در رفتار مجرم مؤثر می‌باشند و اصولاً عوامل مختلف ارثی در ساختار مجرم نیز مؤثر است.

۲- روش‌های اجتماعی

روش‌های اجتماعی همان روش‌هایی هستند که موضوع جرم را به عنوان یک پدیده نمودار می‌سازد و مهمترین روش‌ها، روش‌های آماری و روش‌های

اجتماعی و روش‌های مقایسه است.

روش‌های آماری

روش‌های آماری، روش‌هایی هستند که پدیده معینی را با ارقام و اعداد مشخص می‌سازند. روش‌های آماری در پدیده مجرمانه از اهمیت بسیاری برخوردارند؛ زیرا چنین روشی می‌تواند هم تعداد جرایمی را که در سال انجام گرفته است مشخص سازد و هم آن جرایم را بر انواع مختلفی که انجام پذیرفته است تقسیم نموده و هم ارتباط آنها را با شرایط اجتماعی مختلفی که وجود دارد به دست آورد. همچنین روش‌های آماری جنایی می‌توانند وضع مجرمین را با غیر مجرمین که در همان شرایط زندگی می‌کنند مشخص سازند و عوامل فردی را که در مجرمین مؤثر بوده و در غیر مجرمین مؤثر نبوده است، مورد شناسایی قرار دهد.

برای روش‌های آماری دوره وجود دارد:

۱. روش ثابت،

۲. روش متغیر.

روش ثابت که آن را روش آماری مکانی نیز می‌گویند، پدیده مجرمانه را از نظر مکان (کشورهای متعدد، اقلیم‌های متعدد از یک کشور در زمان معینی) مورد بررسی قرار می‌دهد و آن را در مکان‌های مختلف مورد مقایسه قرار می‌دهد.

روش متحرک و یا روش آماری زمانی، روشی است که پدیده مجرمانه را از نظر زمان در یک مکان و در زمان‌های مختلف بررسی می‌کند و به عبارت دیگر، تحرك پدیده مجرمانه را از نظر زمان و مقایسه آن با پدیده مجرمانه در زمان گذشته و در همان مکان مورد تجزیه و تحلیل قرار داده تا بتواند مقدار تأثیر شرایط کنونی در پدیده مجرمانه را در طول تاریخ مشخص گرداند. ادامه دارد